

МАГІЯ ЯК КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН : ОСНОВНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОСМИСЛЕННЯ

Сергій ПЕЧКАР – здобувач освітньо-наукового ступеня,
Київський національний університет культури і мистецтв, Київ
<https://orcid.org/0009-0000-2045-3363>
<https://doi.org/10.35619/ucpmk.51.1082>
Pe4kar@gmail.com

Розглянуто основні теоретико-методологічні підходи до осмислення феномена магії – еволюційно-інтелектуальний, функціонально-соціальний, символічно-структурний, критичний, когнітивно-онтологічний і практичний. Міждисциплінарність підходів – від суто антропологічних до семіотичних – свідчить про поступову реміфологізацію наукового мислення, у межах якої магичне набуває нового значення як інструмент осмислення сучасного світу. Магія є невід’ємною складовою культурного досвіду людства, яка не зникає з розвитком науки та раціонального мислення, а трансформується у нові символічні, медіа- та духовні форми. Отже, сучасна культура не відкидає магичне, а переосмислює його як спосіб саморефлексії, комунікації та пошуку смислу. Зроблено висновок про доцільність розгляду магії у культурологічному вимірі як форми організації досвіду та взаємодії людини зі світом.

Ключові слова: магія, культура, теоретико-методологічний підхід, символ, міф, світогляд.

Постановка проблеми. У культурології та гуманітаристиці загалом відбувається переосмислення ролі магії як складової культурного досвіду – не лише архаїчного, а й сучасного. Тому дослідження магії як культурного феномена є важливим для розуміння процесів духовної, символічної та ціннісної еволюції сучасного суспільства. Актуальність дослідження також зумовлена зростанням інтересу до магичного мислення в контексті сучасної культури, що характеризується реміфологізацією, пошуком нових духовних смислів і символічних форм. У добу технологічних трансформацій, інформаційних перевантажень і глобальної невизначеності магичне знову стає засобом пояснення світу, способом саморегуляції та конструювання ідентичності.

Це потребує системного аналізу різних теоретико-методологічних підходів до вивчення магії, здатних пояснити її функціонування в нових соціокультурних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна зарубіжна наука демонструє теоретичне міждисциплінарне різнобарв’я щодо трактування магії і магичного. П. Моро подає системний огляд основних теорій магії, чаклунства та відьомства в антропології від XIX століття до сьогодення. Авторка демонструє, як дослідження магії пройшли шлях від колоніального бачення примітивних вірувань (Е. Тайлор, Дж. Фрезер) до культурного релятивізму (Малиновський, Еванс-Причард) і сучасних постструктуралістських підходів, які розглядають магію як соціальний дискурс, форму влади чи символічну комунікацію [12]. Монографія Л.-Дж. Метьюза та П. Робертсона крізь призму онтології та епістемології антропології аналізує теоретичні проблеми дослідження вірувань, зокрема магії, теорій змови, дезінформації. Автори стверджують, що спершу треба визначити, що може існувати (онтологія), а потім як ми можемо це пізнати (епістемологія) [11]. Стаття М. Мучкової присвячена ролі символів у магичних практиках. Авторка розглядає символ як семіотичний термін і показує, як магичні символи (шифри, талісмани, таро та ін.) стають інструментами трансформації реальності, відрізняючись від звичних комунікаційних символів [13]. Стаття Г. ван ден Хевера досліджує дискурси навколо «розчарування» та «повторного зачарування» (re-enchantment) у контексті магії і міфологій. Автор аналізує як поняття секуляризації, науки й магії утворюють міфологічні рамки і як ці рамки здобувають соціально-політичний характер [15]. Х. Вордл пропонує нову концепцію екзистенційної антропології, яка розглядає магію не як архаїчний пережиток чи ірраціональне мислення, а як універсальну форму людського досвіду, пов’язану з конституюванням Я і світу [16].

Отриманий теоретичний зріз дає підстави стверджувати, що магія в сучасній гуманітарній науці розглядається не як залишок архаїчної свідомості, а як багатовимірний феномен культури, своєрідний спосіб пізнання, символічна мова і форма соціальної взаємодії.

Мета статті – систематизація основних теоретико-методологічних підходів до вивчення феномена магії в культурологічному дискурсі, а також окреслення можливостей їх застосування для аналізу сучасних культурних практик і форм магичного мислення.

Виклад основного матеріалу. Термін «магія» традиційно означає практики, вірування чи дії, які передбачають вплив на довкілля за допомогою надприродного чи окультного принципу. Магія постає як складова частина людської свідомості: для одних людей вона сприймається як небезпечне,

антисоціальне утворення; для інших – як ресурс, інструмент досягнення цілей та звернення до первозданної природи [1]. У науках про культуру, людину та її поведінку (антропології, культурології, соціології і под.) магія трактується як складний феномен, який варто аналізувати крізь різні теоретико-методологічні призми. Відтак, розглянемо основні підходи, які можуть стати актуальними в межах культурологічного теоретизування.

По-перше, еволюційно-інтелектуальний підхід. Він трактує магію як ранню стадію розвитку людського мислення чи культури, тобто, на думку його прихильників, магія передує релігії, а релігія передує науці. Наприклад, Е. Тейлор та Дж. Фрейзер трактували віру в магію як форму «помилкового» мислення, коли людина намагається маніпулювати світом через аналогії або контакти, патерни на кшталт закону подібності чи контакту [5]. Недарма до ключових положень підходу віднесено: закон подібності (*homoeopathic magic*): «подібне впливає на подібне» та закон контакту (*contagious magic*): речі, які були в контакті, зберігають зв'язок [8].

Ця методологічна модель була впливовою в певні часи, але згодом піддана критиці й перегляду. У британській антропології цей підхід часто критично називали «*primitive science*»: магія розумілася як неправильне застосування раціонального мислення [9]. Дослідники вважали таку модель занадто лінійною (магія – релігія – наука), такою, що не відображає складних процесів, адже магія не обов'язково зникає з модерністю [14]. Крім того, підхід почасти має євроцентричну оптику і розуміє міфічне мислення як нижчу форму розвитку свідомості.

Утім, в аналізі традиційних культурних проявів магії або процесів деміфологізації (тобто коли традиційна магія зруйнована чи трансформована під впливом модерності) його можна використати досить успішно. Наприклад, Х. Вордл критикує класичні соціологічні та антропологічні моделі (від М. Вебера до Б. Малиновського), які розводять магичне й раціональне, а натомість пропонує космополітичну модель, у якій магичне мислення – це спосіб створення зв'язку між особистим і глобальним. Тобто пропонує «екзистенційний поворот» у дослідженнях магії, щоб бачити в ній спосіб переживання реальності, а не систему вірувань [16]. Таке розуміння є важливим для культурологічних і філософських студій, особливо в контексті індивідуалізму, глобалізації та «нових духовностей».

По-друге, функціонально-соціальний підхід. Така методологічна перспектива розглядає магію як соціальну або психологічну функцію, зокрема як спосіб впоратися із невизначеністю, кризами, ризиком. Звідси ключові положення підходу: магія як інструмент контролю невизначеності; магія як соціальний або психологічний ресурс (підтримка, стабілізація).

У цьому ключі магія – це не стільки про «помилки мислення», скільки про дієвий механізм. Наприклад, Б. Малиновський вивчав як у полінезійських культурах магія застосовувалась у ритуалах рибалки чи подорожжя, коли потрібна була впевненість в успіху [12]. Магія – це спосіб поєднання людини з природою та засіб підкорення надприродних сил задля отримання благ або реалізації бажань [1]. Суголосної позиції дотримується П. Моро, наголошуючи, що магія – це не лише віра, а система знання, соціальний інструмент і форма влади. Тому важливо враховувати контекст – політичний, гендерний, ритуальний, у якому магичні практики набувають значення [12].

Іноді такий функціоналізм зводить магію лише до «функції», втрачаючи символічне багатство. Утім, його можна використовувати в аналізі сучасних проявів магичного мислення. Наприклад, коли люди звертаються до «магії» у ситуаціях ризику, чи коли магичні практики виконують певну соціальну роль.

По-третє, символічно-структурний підхід. Він наголошує, що магія – це система символів, образів, міфів, які організовують уявлення про світ. К. Леві-Строс та інші структуралісти звертали увагу на логіку міфів, магії та ритуалів, яка подібна мові: вони організовані за опозиціями, символами, метафорами [4]. М. Мучкова вважає, що символ у магії не просто знак, а активний інструмент для зміни стану речей. Магічні символи мають свою логіку, яка відрізняється від повсякденної мовної комунікації [13].

До ключових моментів підходу можна віднести твердження: магія – набір символів, що значно більше ніж лише конкретні дії; увага до опозицій (чисте/нечисте, свій/чужий) і до того, як магія працює на рівні смислів. Проте інколи структуралізм може ігнорувати конкретні соціальні чи історичні контексти, зосереджуючись суто на «логіці» символів. Тому цей підхід може бути корисний за умови зосередження на міфологічних, культурних, символічних аспектах магії. Наприклад, на тому, як магія трансформується в сучасній культурі (реміфологізація), як змінюються магичні символи тощо.

По-четверте, критичний / постмодерний підхід. Сучасні дослідження магії піддають сумніву класичні моделі, які вважали магію «застарілою» формою мислення. Наприклад,

дослідники показують, що модерність не обов'язково призводить до «розчарованості» (disenchantment) і зникнення магії, а скоріше до її трансформації [6]. Тобто сучасність не означає звільнення від магії, духів і міфів. Дж. А. Джозефсон Шторм доводить, що багато засновників гуманітарних наук (антропології, соціології, релігієзнавства) були тісно пов'язані з окультними чи магичними дискурсами, а магія і сучасність співіснують, а не виключають одна одну [6]. Суголосною є позиція Х. Вордл, що магія не зникла з модерністю, а відтак потрібно переосмислити, як розуміємо сучасність, знання і віру. Магія – не залишок минулого, а елемент сучасної «антропології себе», яка формує уявлення про сенс, довіру й взаємодію у світі. Сучасне суспільство не пододало магичного, а перетворило його в нові форми (символічний обмін, культурний наратив, соціальні ритуали тощо) [16].

Відтак, до головних положень підходу можна віднести: магія не архаїчна, вона може мати місце і в сучасному світі; магія в сучасній культурі часто перевизначається: технології, медіа, споживча культура набувають «магічного» статусу.

Іноді такий підхід ризикує занадто розмити поняття «магії», знецінити відмінність між магією, метафорою та серйозною вірою. Утім, він є актуальним для аналізу реміфологізації, тобто того, як магичне мислення або символіка повертаються, трансформуються і отримують нове життя у сучасності.

По-п'яте, когнітивний / онтологічний підхід. Останнім часом з'явилися підходи, автори яких зосереджуються на тому, як люди мислять магично, тобто не лише як вірять у магію, а як вони налаштовують свою свідомість, як формується магична свідомість, онтологічні припущення і прагнення контролю. Наприклад, дослідники аналізують як онтологічні припущення (що існує) впливають на дослідження магії [11]. Л.-Дж. Метьюз та П. Робертсон застосовують цю перспективу до сучасних вірувань, магичного мислення і конспірології, вважаючи, що магія і конспірологія не лише «нерозумні вірування», а об'єкти, які потребують онтологічного підходу [11], основними тезами якого стають: магичне мислення як спосіб організації досвіду, як когнітивна модель; акцентується на онтологічних й епістемологічних аспектах.

Такий підхід може бути надто складним для застосування через високу теоретичність і абстрактність. Утім, його доцільно використовувати для аналізу сучасного магичного мислення чи «магії» як метафори у технологіях, медіа, культурі тощо.

По-шосте, підхід, сфокусований на практиках та досвіді. Цей напрям акцентує увагу на тілесно-діяльнісному вимірі магії, де головним є не лише вірування чи уявлення, а сама практика – дія, ритуал, техніка або перформативний акт [4]. Магія тут постає як форма культурного досвіду, що реалізується у взаємодії знання, емоцій і дії. Наприклад, М. Мосс трактував магію як «практичну ідею», у якій знання та досвід зливаються в єдине ціле, створюючи особливий тип культурної ефективності [10].

Утім, він дає змогу вивчати не лише традиційні магичні ритуали, а й сучасні прояви магичного мислення у повсякденних і соціальних практиках – від комунікації до цифрової поведінки. У межах цього бачення магія може розумітися як форма практичного знання, що виявляється у символічних діях, спрямованих на досягнення конкретного ефекту – соціального, психологічного або культурного.

Завдяки орієнтації на досвід і дію, цей підхід є продуктивним для аналізу таких явищ, як «магія бренду» у маркетингу, «магія технологій» у цифровій культурі або ж символічні ритуали, пов'язані з інформаційними потоками. Особливо актуальним є застосування цієї методології до дослідження інформаційних практик як соціокультурних процесів, які поєднують віру, вплив і дезінформацію. Отже, такий підхід дозволяє побачити магію не як залишок архаїчного мислення, а й як динамічну форму культурної дії, здатну відтворюватися і трансформуватися у сучасному світі.

Висновки. У сучасному культурологічному дискурсі магія постає як складне, багатовимірне явище, яке поєднує елементи віри, знань, символізму, а також практики та досвід. Розгляд магії крізь призму різних підходів – еволюційно-інтелектуального, функціонально-соціального, символічно-структурного, критичного, когнітивно-онтологічного та практичного – демонструє, що жоден з них не є універсальним, проте кожен відкриває нові горизонти для розуміння цього надскладного феномена.

Загальний огляд теоретичних підходів у дослідженні магії засвідчує, що феномен магії не зводиться до простої віри в надприродне. Це багатовимірне явище, яке можна аналізувати в різних контекстах і аспектах. Усе залежить від основного фокусу дослідницького інтересу. Магія – це не лише архаїчний залишок минулого, вона активно трансформується у сучасній культурі, набуваючи форм «нових духовностей», символічних практик, медіа- та технологічних метафор. Сучасна

культура не відкидає магічне, а переосмислює його як інструмент саморефлексії, комунікації й пошуку сенсу.

Отже, у межах культурологічного теоретизування магію доцільно розглядати не лише як історичний або релігійний феномен, а як спосіб організації досвіду, взаємодії людини зі світом і самою собою. Її дослідження дає змогу глибше зрозуміти динаміку сучасної культури, в якій межа між раціональним і міфічним стає дедалі більш умовною.

Перспективи подальших досліджень. Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на аналіз трансформацій магічного мислення в умовах цифрової культури та інформаційного суспільства.

Список використаної літератури

1. Кравченко П., Голощапова А. Магія у свідомості сучасної людини. *Філософські обрії*. 2023. № 46. С. 40–49.
2. Alter J. S. The Māyā of Things: South Asian Reflections on Social Theory and the Magic of Humanism. *Journal of the American Academy of Religion*. 2025. Vol. 92 (4). P. 571–589.
3. Anthropology, edited by Felix Stein. Facsimile of the first edition in The Cambridge Encyclopedia of Anthropology. Online: <http://doi.org/10.29164/19magic>.
4. Benussi M. Magic. In The Open Encyclopedia of Anthropology, edited by Felix Stein. Facsimile of the first edition in The Cambridge Encyclopedia of Anthropology. 2023. Online: doi.org/10.29164/19magic.
5. Distinguishing Between Magic and Religion in Anthropological Thought 2022. URL: <https://sociology.institute/sociology-of-religion/magic-vs-religion-anthropological-perspective>
6. Jason A. Josephson Storm: The Myth of Disenchantment. Magic, Modernity, and the Birth of the Human Sciences. University of Chicago Press, 2017.
7. Láng B. Whose Soul Is It? Destinative Magic in East-Central Europe (14th–18th Centuries). *Religions*. 2024. Vol. 15, Is. 3.
8. Leach E. Culture and Communication: The Logic by Which Symbols Are Connected. An Introduction to the Use of Structuralist Analysis in Social Anthropology. Cambridge University Press, 1976.
9. Magic (supernatural). URL: <https://mr.kuchewar.com/magic-supernatural>.
10. Maniglier P. From Mauss to Claude Lévi-Strauss: Fifty Year Later. For a Maori Ontology. *Archives de philosophie*. 2006/1. Vol. 69. P. 37–56.
11. Matthews L. J. Robertson P. Theorizing the Anthropology of Belief Magic, Conspiracies, and Misinformation. New York. 2024. 106 p.
12. Moro P.A. Witchcraft, Sorcery, and Magic. In The International Encyclopedia of Anthropology, H. Callan (Ed.). 2017. <https://doi.org/10.1002/9781118924396.wbiea1915>.
13. Muczková M. Symbols in Magic: Tools for Transforming Reality. *Linguistic Frontiers*. vol. 6. № 3. P.1–10. <https://doi.org/10.2478/lf-2023-0020>.
14. Sociological theories in magic in Conceptual history. URL: <https://www.britannica.com/topic/magic-supernatural-phenomenon/Sociological-theories>.
15. Van den Heever G. Disenchantment, Re-enchantment, Magic, and Vestigial Mythologies. *Religion & Theology*. <https://doi.org/10.1163/15743012-030030012023>.
16. Wardle H. Magic, self and (world) society: groundwork for an existential and cosmopolitan anthropology. *Anthropological Forum*. vol. 34 (1). P. 33–51. <https://doi.org/10.1080/00664677.2023.2272053>.

References

1. Kravchenko P., Goloshchapova, A. Magic in the consciousness of modern man. *Philosophical horizons*. 2023. 46. P. 40–49 [in Ukrainian].
2. Alter J. S. The Māyā of Things: South Asian Reflections on Social Theory and the Magic of Humanism. *Journal of the American Academy of Religion*, 2025. 92 (4). P. 571–589 [in English].
3. Anthropology, edited by Felix Stein. Facsimile of the first edition in The Cambridge Encyclopedia of Anthropology. Online: <http://doi.org/10.29164/19magic> [in English].
4. Benussi M. (2023) Magic. In The Open Encyclopedia of Anthropology, edited by Felix Stein. Facsimile of the first edition in The Cambridge Encyclopedia of Anthropology. Online: <http://doi.org/10.29164/19magic> [in English].
5. Distinguishing Between Magic and Religion in Anthropological Thought 2022. URL: <https://sociology.institute/sociology-of-religion/magic-vs-religion-anthropological-perspective> [in English].
6. Jason A. Josephson Storm: The Myth of Disenchantment. Magic, Modernity, and the Birth of the Human Sciences. University of Chicago Press, 2017 [in English].
7. Láng B. Whose Soul Is It? Destinative Magic in East-Central Europe (14 th–18 th Centuries). *Religions*, 2024. 15, 3[in English].
8. Leach E. Culture and Communication: The Logic by Which Symbols Are Connected. An Introduction to the Use of Structuralist Analysis in Social Anthropology. Cambridge University Press, 1976 [in English].
9. Magic (supernatural). URL: <https://mr.kuchewar.com/magic-supernatural> [in English].
10. Maniglier P. From Mauss to Claude Lévi-Strauss: Fifty Year Later. For a Maori Ontology. *Archives de philosophie*. 2006/1. Vol. 69. P. 37–56[in English].

11. Matthews L. J. Robertson, P. *Theorizing the Anthropology of Belief Magic, Conspiracies, and Misinformation*. New York, 2024 [in English].
12. Moro P.A. (2017) Witchcraft, Sorcery, and Magic. In *The International Encyclopedia of Anthropology*, H. Callan (Ed.). <https://doi.org/10.1002/9781118924396.wbiea1915> [in English].
13. Muczková M. Symbols in Magic: Tools for Transforming Reality. *Linguistic Frontier*, 2025. 6, 3, 1–10. <https://doi.org/10.2478/lf-2023-0020> [in English]
14. Sociological theories in magic in Conceptual history. URL: <https://www.britannica.com/topic/magic-supernatural-phenomenon/Sociological-theories> (date of application: 27.10.2025) [in English]
15. Van den Heever, G. Disenchantment, Re-enchantment, Magic, and Vestigial Mythologies. *Religion & Theology*. <https://doi.org/10.1163/15743012-030030012023> [in English].
16. Wardle H. Magic, self and (world) society: groundwork for an existential and cosmopolitan anthropology. *Anthropological Forum*, 2024. 34 (1), 33–51. <https://doi.org/10.1080/00664677.2023.2272053> [in English].

UDC 130.2:008

MAGIC AS A CULTURAL PHENOMENON: MAIN THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING

Sergii PECHKAR – graduate student of the Kyiv National University
of Culture and Arts, Kyiv

The purpose of the article is to systematize the main theoretical and methodological approaches to the study of the phenomenon of magic in the cultural discourse, as well as to outline the possibilities of their application for the analysis of modern cultural practices and forms of magical thinking.

The methodological basis of the study is an interdisciplinary approach that combines elements of cultural, anthropological, sociological, philosophical and cognitive analysis, taking into account general scientific methods: analysis, systematization, generalization, etc.

The scientific novelty of the study lies in the comprehensive consideration of magic from various theoretical and methodological approaches to the definition of magic in the cultural context.

Conclusions. In modern cultural discourse, magic appears as a multidimensional phenomenon that combines belief, knowledge, symbolism, practice and experience. Analysis through different approaches – evolutionary-intellectual, functional-social, symbolic-structural, critical, cognitive-ontological and practical – shows that magic is not just a remnant of the past, but is dynamically transformed in modern culture.

Practical application. The results of the study can be used in the culturological analysis of modern symbolic and spiritual practices, in training courses on cultural theory and in interdisciplinary studies on the interaction of the rational and the mythical in the modern world.

Key words: magic, culture, theoretical and methodological approach, symbol, myth, worldview.

Стаття отримана 12.08.2025

Стаття прийнята 22.09.2025

Стаття опублікована 22.12.2025